

Elżbieta Nawrocka

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ROZWÓJ TURYSTYKI I ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie teorii rozwoju turystyki i praktyki wdrażania koncepcji rozwoju zrównoważonego w tej dziedzinie. Dodatkowym celem użytecznym jest sformułowanie rekomendacji dla polityki turystycznej. Koncepcje rozwoju turystyki na ogół nie mają charakteru samoistnego, lecz znajdują oparcie teoretyczne w uniwersalnych koncepcjach wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego, szczególnie na szczeblu regionalnym i lokalnym, a dokładna analiza wpływu gospodarczego turystyki na rozwój lokalny i regionalny uzależniona jest od przyjętej teorii. Z przytoczonych w artykule wyników badań literaturowych wynika ogólny wniosek, iż występują znaczne ograniczenia w realizacji zasad zrównoważonego rozwoju turystyki, przedstawione w drugiej części niniejszego artykułu.

Słowa kluczowe: turystyka, rozwój zrównoważony, polityka turystyczna.

1. Wstęp

Globalizacja, wywołując zmiany gospodarcze, społeczne i polityczne, uruchamia procesy oddolne¹, które coraz częściej decydują o rozwoju społeczno-gospodarczym kraju czy porozumień międzynarodowych. Warunkiem koniecznym uruchomienia rozwoju oddolnego jest jak najszersza decentralizacja umożliwiająca jednostkom samorządu regionalnego i lokalnego aktywne przekształcanie zasobów i otoczenia w celu budowania dobrobytu ekonomicznego i społecznego². Często wybieraną przez władze regionalne i lokalne w Polsce dziedziną, która ma umożliwić rozwój obszarów, jest turystyka³. W dobie globalizacji sukces odniosą regiony turystyczne

---

¹ W nawiązaniu do popularnej zasady „myśl globalnie, działaj lokalnie” pojawiło się określenie „glocalizacja”, oznaczająca m.in., że globalizacja z jednej strony powoduje silną erozję w lokalnych wartościach, tożsamości, kulturze itp., ale z drugiej sprawia, że o sile krajów i porozumień ponadnarodowych decydują regiony i systemy lokalne.

² Szeroką analizę decentralizacji zarządzania, z uwzględnieniem aspektów związanych z turystyką przedstawił J. Drążkiewicz, *Decentralizacja zarządzania państwem jako czynnik rozwoju turystyki*, „Problemy Turystyki” 2007, nr 1-4, s. 27-40.

³ W przeważającej liczbie województw opracowano strategię (programy) rozwoju turystyki, co znajduje także odzwierciedlenie w Regionalnych Programach Operacyjnych, w których duże środki przeznaczone są na turystykę łączoną z innymi dziedzinami, przede wszystkim z kulturą. Przyczyną takiego stanu rzeczy należy upatrywać m.in. w tym, iż turystyka jest dla wielu zapóźnionych cywilizacyjnie obszarów (także obszarów wiejskich) jedynym lub ważnym kierunkiem rozwoju, generującym

zdolne do znalezienia niszy rynkowej w skali globalnej i dysponujące „zdrowym” przemysłem turystycznym⁴.

Koncepcje rozwoju turystyki na ogół nie mają charakteru samoistnego, lecz znajdują oparcie teoretyczne w uniwersalnych koncepcjach wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego, szczególnie na szczeblu regionalnym i lokalnym, a dokładna analiza wpływu gospodarczego turystyki na rozwój lokalny i regionalny uzależniona jest od przyjętej teorii⁵.

Celem artykułu jest przedstawienie teorii rozwoju turystyki i praktyki wdrażania koncepcji rozwoju zrównoważonego w tej dziedzinie. Dodatkowym celem użytecznym jest sformułowanie rekomendacji dla polityki turystycznej. Przedstawienie założeń dla polityki jednostek samorządu terytorialnego jest istotne z uwagi na podnoszony przez wielu badaczy problem decydującego znaczenia dla rozwoju turystyki zrównoważonej, skutecznego planowania i kontrolowania rozwoju przestrzennego oraz zagospodarowania terenów przez sektor publiczny.

Niniejszy artykuł jest wynikiem studiów literaturowych oraz wniosków z nich wynikających, a także szeroko prowadzonych obserwacji rzeczywistości.

2. Rozwój turystyki i ewolucja koncepcji rozwoju turystyki

Początek rozwoju turystyki na skalę masową nastąpił w latach 50. XX w. w wyniku znacznego postępu w infrastrukturze i środkach transportu, polityki poszczególnych krajów, mającej na celu intensyfikację udziału społeczeństwa w turystyce i programu Banku Światowego, który wspierał rozwój turystyki dającej stałe zatrudnienie,

---

nowe miejsca pracy, które wymagają relatywnie mniejszych nakładów finansowych (np. z uwagi na możliwość mniejszego zastosowania nowoczesnych technologii). Z drugiej strony, często popełniane są błędy w określeniu możliwości rozwoju turystyki i szacowaniu jej wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy obszaru. Więcej na temat błędów w tej dziedzinie w: Kaczmarek G., *Turystyka panaceum na problemy społeczności lokalnych...?* [w:] *Turystyka siłą napędową w działaniach na rzecz zwalczania skutków ubóstwa, tworzenia miejsc pracy i harmonii społecznej*, Bydgoszcz 2003, s. 30-31 i 37-40.

⁴ A. Pike, A. Rodrigues-Pose, J. Tomaney, *Local and Regional Development*, Routledge, London-New York 2006.

⁵ Do głównych teorii o charakterze mezoekonomicznym, znajdujących odniesienia w badaniach dotyczących rozwoju turystyki, zaliczyć można teorię: lokalizacji (badacze: J.H. von Thünen, A. Weber, W. Christaller, A. Lösch, W. Isard), a w jej ramach teorię gospodarki przestrzennej; centrum-peryferie (teorię rozwoju zależnego, niezrównoważonego); neoklasyczną regionalną teorię wzrostu (teorię zrównoważoną); teorię postkeynesowską; teorię bazy ekonomicznej (twórca – H. Hoyt, rozwinięta w latach 50. przez D.C. Northa); teorię grawitacji; sektorowe teorie rozwoju, modele fazowe, np. koncepcja cyklu życia produktu i teoria dojrzałości firmy (podkreślana jest kwestia zależności rozwoju obszaru od innowacji przedsiębiorstw); koncepcja biegunów wzrostu; teorie polaryzacji; (w ramach teorii kumulatywnej okrężnej przyczynowości, np. koncepcja polaryzacji regionalnej G. Myrdala) i koncepcja terytorialnych systemów produkcyjnych – powstawanie dystryktów przemysłowych, klastrów, a także regionalnych sieci i systemów innowacyjnych. Opracowanie na podstawie: Makiela Z., *Przedsiębiorczość regionalna*, Warszawa 2008, s. 26-33; J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki (red.), *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Warszawa 2007, s. 54-63.

w założeniu niewykwalifikowanym i słabo wykształconym pracownikom, w nowo utworzonych po II wojnie światowej krajach (przede wszystkim byłych koloniach państw europejskich). Głównym podejściem do rozwoju turystyki było w tym czasie traktowanie jej jako źródła dochodu i podstawowej dziedziny w strukturze gospodarki w państwach – peryferiach jako miejscach recepcji turystycznej⁶. Koncepcja ta była rozwijana w ramach strukturalnych teorii rozwoju, które były połączone z keynesizmem. Nurt strukturalistyczny rozwijał się intensywnie w latach 60. XX w., u którego podstaw leżało założenie, że struktury gospodarcze państw rozwijających się są na tyle różne niż w krajach uprzemysłowionych, że podobne czynniki rozwoju prowadzą do wyraźnie różnych rezultatów. Panowało przekonanie o możliwości skutecznego zwalczania ubóstwa, poprzez bezpośrednią ingerencję państwa i rozwój m.in. turystyki, która nie wymagała wysoko wyspecjalizowanych kwalifikacji i mogła być rozwijana w oparciu o lokalną siłę roboczą. W turystyce strukturalizm przyjął podejście sektorowe w odróżnieniu od zrównoważonego, w którym podkreśla się terytorialne (endogeniczne) podejście do rozwoju turystyki. W ramach tej teorii pojawiła się jedna z podstawowych koncepcji potwierdzających ekonomiczne znaczenie turystyki dla obszarów recepcyjnych, a mianowicie – metoda mnożnika turystycznego H.G. Clementa⁷, który na początku lat 60. XX w. obliczył, że 1 USD wpuszczony w obieg lokalnej gospodarki w ciągu roku mnożył się do wartości ok. 3,5 USD. Głównym źródłem był transfer środków finansowych z obszarów stałego zamieszkania turystów do miejsc recepcji turystycznej⁸. W tym okresie turystyka była przedmiotem badań opisowych teorii modernizacji, jako jeden z procesów unowocześnienia życia społeczno-gospodarczego. Przyjmując kryteria modernizacji wg D. Lerner⁹, turystyka przyczyniła się do wzrostu produkcji i konsumpcji, do przeniknięcia do społeczeństwa racjonalnych wzorów kulturowych i była jednym z elementów swobodnej ruchliwości społecznej. W literaturze zagranicznej dużo miejsca poświęca się także rozważaniom dotyczącym rozwoju turystyki na gruncie teorii neoklasycznej¹⁰.

---

⁶ Wg Prossera peryferiami w latach 1950-1970 były wschodnia część Morza Śródziemnego, Afryka Północna, Kalifornia i Karaiby. Więcej na ten temat w: W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 35.

⁷ Określany jest jako „teoria multiplikatora konsumpcji turystycznej”, wywodzi się z teorii mnożnika inwestycyjnego Keynesa. Mnożnik wyraża łączne obroty wynikające z przepływów środków finansowych generowanych przez ruch turystyczny.

⁸ Więcej na ten temat w: A. Panasiuk (red.), *Ekonomika turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 53-57; W. Alejski, *Turystyka*, Wyd. Albis, Kraków 1999, s. 52-54; G. Gołębowski (red.), *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, 264-265.

⁹ M. Derek, *Od wioski rybackiej do turystycznej enklawy? Turystyka a rozwój lokalny na przykładzie Mikołajek*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 2, s. 759-760.

¹⁰ R. Shapley, D.J., Telfer, *Tourism and Development*, Channel View Publications, Clevedon 2002, s. 63.

Na podstawie analizy literatury można stwierdzić, iż modernizacja, strukturalizm i neoliberalizm rozwijają turystykę, traktując ją wyłącznie jako dziedzinę (sektor) gospodarki, źródło dochodów i ważny składnik konsumpcji. Ośrodki turystyczne są wyalienowane z lokalnego środowiska, a planowanie jej rozwoju odbywa się na poziomach wyższych, poza danym obszarem przyjmującym turystów, natomiast rozwój turystyki odbywa się bez uwzględniania, pojawiających się w jej wyniku, niekorzystnych zmian w środowisku przyrodniczo-społecznym miejsca recepcji turystycznej.

We współczesnej myśli ekonomicznej problematyka wyczerpywania się zasobów naturalnych i ich ograniczoności, a także zanieczyszczenia i ochrony środowiska pojawiła się dopiero w latach 60. i 70. XX w.¹¹ Na tym gruncie oparto także badania w dziedzinie turystyki, do końca lat 60. XX w. bowiem turystykę traktowano jako przemysł wręcz czysty¹². Pierwsze dysfunkcje rozwoju turystyki, wynikające z oparcia rozwoju gospodarczego danego kraju wyłącznie na sektorze turystycznym, zaobserwowano na przełomie lat 60. i 70. XX w.¹³ Na szczególną uwagę w tym zakresie zasługują prace D. Pearce'a, które pokazały, że rozwój turystyki ma wiele wymiarów – socjalny, społeczny, kulturowy, ekonomiczny i polityczny, a także, że nie zawsze musi mieć on charakter pozytywny w sferze ekonomicznej¹⁴. Inne badania pokazały negatywne skutki rozwoju turystyki masowej w środowisku przyrodniczym, w parkach narodowych, popularnych rezerwatach przyrody, na wybrzeżach morskich, szczególnie Morza Śródziemnego i w zimowych, atrakcyjnych ośrodkach europejskich¹⁵. Innym niekorzystnym zjawiskiem zidentyfikowanym w toku badań w tym okresie, był fakt wysokich kosztów inwestycji turystycznych, szczególnie hotelarskich i rozrywkowych, które często ponoszone były przez kapitał zewnętrzny, pochodzący z krajów wysoko rozwiniętych (niedobory kapitału lokalnego), co implikowało „wyciekanie” zysków poza dany obszar recepcyjny¹⁶. Ustalenia te za-

---

¹¹ Teoria efektów zewnętrznych jest najstarszą w ekonomii neoklasycznej próbą rozpoznania i wyjaśnienia wzajemnych związków między gospodarką a środowiskiem zewnętrznym. Źródło: B. Fiedor (red.), *Kierunki rozwoju współczesnej ekonomii*, skrypty AE we Wrocławiu, Wrocław 1992, s. 233-234.

¹² P. Shackleford, *Sustainable Tourism in the post Rio context: principles and programmes*, [in:] „World Conference on Sustainable Tourism”, Lanzarote 1995.

¹³ Więcej na temat dysfunkcji w krajach o monokulturze turystycznej patrz: M. Jasiński, *Aspekty monokulturowe gospodarki turystycznej*, Zeszyty Naukowe nr 20 Kolegium Gospodarki Światowej SGH, Warszawa 2006, s. 96.

¹⁴ Na podstawie: W. Alejski, *Geneza i rozwój teorii turystyki*, „Folia Turistica” 1998, nr 4, s. 1-21; A. Kowalczyk, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 46; R.W. Butler (ed.), *The tourism area life cycle*, vol. 1, Channel View Publication, Clevedon 2006, s. 16, 92; W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 38-40. Koncepcje rozwoju turystyki w krajach słabo rozwiniętych budowano przede wszystkim w oparciu o teorię centrum – peryferie.

¹⁵ R.W. Butler (ed.), wyd. cyt. s. 91-92.

¹⁶ Zjawisko „wycieku” opisuje szerzej m.in.: M. Derek, *Od wioski rybackiej do turystycznej enklawy? Turystyka a rozwój lokalny na przykładzie Mikołajek*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 2, s. 112-127.

początkowały badania konfliktów w turystyce pomiędzy turystyką a środowiskiem przyrodniczym, turystyką a innymi funkcjami społeczno-gospodarczymi i ochronnymi na obszarze recepcji turystycznej, między różnymi formami turystyki i różnymi grupami społecznymi w turystyce¹⁷.

W przeciwieństwie do powyższych – nowe koncepcje rozwoju turystyki – podejście alternatywne, a następnie koncepcja ekorozwoju i zrównoważonego rozwoju, uwzględniają możliwości naturalnego niejako „wrastania” turystyki w ramach regionalnych i lokalnych struktur społecznych i w środowisko przyrodnicze. Punktem wyjścia jest wytworzenie samoświadomości społeczności lokalnej w dziedzinie zrównoważonego rozwoju (przykładowo, poprzez działalność lidera, przywódcy), będącej podstawą tożsamości obszaru recepcji turystycznej, która z kolei jest warunkiem koniecznym do zaistnienia szans wprowadzenia omawianej koncepcji z punktu widzenia danego terenu. Perspektywa zrównoważonego rozwoju turystyki oznacza podejście holistyczne (biznesowo-ekologiczno-społeczne) i traktowanie turystyki jako zintegrowanej z innymi branżami dziedziny gospodarki.

Na gruncie koncepcji turystyki alternatywnej (w latach 80. XX w. przedstawianej jako alternatywa dla turystyki masowej) rozwijanej w oparciu o zasady Deklaracji z Chur opracowanej w 1984 r. i tezy z Toblach z 1985 r. pojawiły się koncepcje wskazujące na potrzebę rozwoju turystyki (bez podziału na masową i alternatywną) w sposób zrównoważony – z poszanowaniem szeroko rozumianego środowiska człowieka.

Wpływ na rozkwit koncepcji zrównoważonego rozwoju, dotyczącej perspektywy długookresowej, pojawiającej się w latach 80. XX w. na gruncie neoklasycznej teorii rozwoju, miały prace P.M. Romera i R.E. Lucasa, którzy zwracali uwagę badaczy na wzrost gospodarczy w długim okresie¹⁸ i wzrost endogeniczny.

Koncepcje rozwoju endogenicznego w turystyce odwołują się do potrzeby wykorzystania własnych zasobów środowiska przyrodniczego, ekonomicznego, instytucjonalnego, społecznego i kulturowego, kompetencji i umiejętności społeczności lokalnej. Omawiane koncepcje nie wykluczają potrzeby wsparcia rozwoju przez inwestycje zewnętrzne (publiczne i prywatne). Podkreślają także potrzebę otwarcia regionów na zewnętrzne rynki zbytu i zewnętrznych kooperantów¹⁹.

Nasilenie dyskusji (od pierwszego tzw. Szczytu Ziemi w 1972 r.²⁰) o potrzebie ekorozwoju, a następnie zrównoważonego rozwoju, nastąpiło na początku lat 90.

¹⁷ Na podstawie opisu teorii konfliktu w turystyce opisanej w: W. Kurek (red.), wyd. cyt., s. 46.

¹⁸ T. Grosse, *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 1, s. 1-8.

¹⁹ Zastosowanie ma także koncepcja izomorfizmu, tj. transferu doświadczeń i instytucji zewnętrznych do miejscowej praktyki politycznej i administracyjnej. Więcej na temat tych koncepcji w: T. Grosse, wyd. cyt., s. 27-45.

²⁰ Za pierwszy „Szczyt Ziemi” uważana jest Międzynarodowa Konferencja Sztokholmska zorganizowana pod auspicjami ONZ w 1972 roku: E. Garścia, *Więcej optymizmu*, „Aura” 2002, październik, s. 1-10.

ubiegłego wieku za sprawą Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro, na którym przedstawiono *Agendę 21 – Program Działań na rzecz Globalnego Zrównoważonego Rozwoju*, zaakceptowaną przez 178 krajów.

W połowie lat 90. XX w. Światowa Rada Podróży i Turystyki, Światowa Organizacja Turystyki i Rada Ziemi opracowały w dokumencie *Agenda 21 dla Podróży i Gospodarki Turystycznej* ogólne zasady omawianego procesu w turystyce. Według jego zapisów zrównoważony rozwój w turystyce wychodzi naprzeciw potrzebom dzisiejszych turystów i regionów przyjmujących oraz otwiera perspektywy na przyszłość. Zakłada bowiem dążenie do takiego zarządzania wszystkimi zasobami, aby możliwe było zaspokojenie potrzeb gospodarczych, społecznych i estetycznych, przy jednoczesnym zachowaniu integralności kulturowej, procesów ekologicznych, różnicowania biologicznego i ochronie istot żywych²¹. W założenia tej koncepcji bardzo dobrze wpisują się także zapisy *Kodeksu etycznego w turystyce*, które w powiązaniu z koncepcją społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR)²², także w działaniach władz publicznych, mogą stać się podstawą koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki. Nieco później (w 2007 r.) opublikowano dokument sygnowany przez Komisję Wspólnot Europejskich, który ma być wytyczną dla polityk w poszczególnych krajach UE w dziedzinie turystyki, zakładający jej zrównoważony i konkurencyjny rozwój²³. Instrumenty i zalecenia w nim zawarte są dostosowane do specyfiki turystyki europejskiej.

Ogólnie ujmując, wytyczne przedstawione w tych dokumentach mają dać podstawy wdrożenia zasad zrównoważonego rozwoju do turystyki, także tej, rozwijanej dotychczas w sposób masowy. Z tego względu wdrożenie zasad trwałego rozwoju powoduje, że powoli traci sens podział na turystykę masową i alternatywną w aspekcie skali jej wzrostu.

Wśród priorytetowych zasad, mających na celu wdrożenie koncepcji do praktyki, można wymienić²⁴:

1. Turystyka powinna propagować i wspomagać zdrowy i produktywny styl życia w harmonii z przyrodą;
2. Turystyka powinna uczestniczyć w procesie ochrony i rewitalizacji zasobów przyrodniczych (poprzez deglomerację ruchu turystycznego) i kulturalnych społeczności lokalnych, powinna być dostosowana do rodzaju środowiska przyrodniczego

²¹ *Agenda 21 for Tourism and Travel Industry*, Madrid 1996, s. 30.

²² Pierwsze wzmianki o społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw obserwuje się od lat 60. XX w. w USA. Więcej na ten temat Czytelnik znajdzie w: H. Brdulak, T. Gołębiowski (red.), *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa a relacje z interesariuszami*, Wyd. Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2005..

²³ *Agenda 21...*, s. 2.

²⁴ D. Zaręba, *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, Warszawa 2000, s. 36-37; G. Gołębski (red.), *Kompendium wiedzy o turystyce*, Poznań 2002, s. 370-371; *Agenda 21...*, s. 34; J. Majewski, B. Lane, *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*, Warszawa 2003, s. 15-19.

i jego zasobów, przyczyniać się do zachowania najcenniejszych przyrodniczo i krajobrazowo miejsc;

3. Turystyka powinna być oparta na modelu zrównoważonej produkcji i konsumpcji;

4. Miejscowa ludność powinna partycypować, począwszy od etapu planowania, we wszystkich przedsięwzięciach związanych z rozwojem turystyki na zamieszkałych przez nią terenach, aby zyski „nie wyciekały na zewnątrz”;

5. Oferta turystyczna powinna być oparta na lokalnych zasobach naturalnych, ludzkich i materialnych, jej rozwój powinien być zintegrowany z miejscową, zróżnicowaną i mieszaną gospodarką danego obszaru, a także dostosowany do charakteru jego zabudowy i architektury;

6. Kraje powinny promować politykę otwartego systemu rynkowego w turystyce, wolną wymianę usług turystycznych podporządkowaną zasadom zrównoważonego rozwoju i respektującą międzynarodowe prawo ochrony środowiska, z drugiej strony ochrona środowiska powinna być integralną częścią procesu rozwoju turystyki w regionach;

7. Rozwój turystyki powinien wzmocniać tożsamość, kulturę i interesy lokalnej społeczności, poprzez planowanie holistyczne (całościowe, długoterminowe, oparte na partnerstwie publiczno-prywatnym i powiązaniach pomiędzy planami opracowanymi na poszczególnych szczeblach zarządzania, dostosowujące założenia do chłonności naturalnej obszaru) i kontrolę realizacji programów rozwoju z użyciem odpowiednich mierników (monitoring działań).

Z powyższego wynika, iż idea zrównoważonego rozwoju turystyki opiera się na trzech filarach:

1) efektywności ekonomicznej – zysk dla zbiorowości z turystyki, uwzględniający koszty społeczne i środowiskowe;

2) troski o środowisko przyrodnicze – ochrona naturalnych nieodnawialnych zasobów, zminimalizowanie negatywnego oddziaływania na środowisko przyrodnicze;

3) równowagi społeczno-kulturowej – tworzenie nowych miejsc pracy z uwzględnieniem specyfiki i tożsamości społeczności, wkomponowanie rozwoju turystyki w tradycje i historię obszaru, aktywne działania podnoszące jakość życia.

Założeniem koncepcji zrównoważonej turystyki jest budowanie na zasadzie współzależności łądów: ekonomicznego, społecznego, ekologicznego, przestrzennego i polityczno-instytucjonalnego. Nie zawsze jednak założenia i warunki przedstawiane w różnorodnych dokumentach mogą przynieść takie efekty. Przykładowo, szczegółowa analiza *Agendy dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej* pokazuje, iż koncepcja rozwoju turystyki w jej świetle nie jest zbieżna w sposób całkowity z założeniami rozwoju zrównoważonego²⁵, pomija się w niej bowiem

---

²⁵ Przyjmując za kompleksową definicję ujętą: *Prawo ochrony środowiska*. DzU 2001 r. nr 62, poz. 627.

kwestie kształtowania podstaw ładu polityczno-instytucjonalnego (np. wzajemne dostosowanie administracji i organizacji służących rozwojowi przedsiębiorczości w turystyce, koordynacja polityki publicznej w zakresie turystyki i innych dziedzin z nią związanych z polityką ekologiczną), mało miejsca zajmują podstawy ładu społecznego (np. dostosowanie rozwoju demograficznego do chłonności i pojemności szeroko rozumianego środowiska, konieczność odnowy etycznej turystów i mieszkańców obszarów recepcji turystycznej, jak i wyeksponowanie podstaw w zakresie jakości życia odwiedzających)²⁶.

3. Praktyka wdrażania koncepcji rozwoju zrównoważonego turystyki i rekomendacje dla polityki turystycznej

W praktyce często przecenia się korzystny wpływ rozwoju turystyki na szeroko rozumiane środowisko (przyrodnicze, społeczne, kulturowe, gospodarcze), szczególnie w porównaniu do strat wyrządzonych przez działalność przemysłową. Prosty rachunek, polegający na porównaniu strat ekologicznych wyrządzonych przez tradycyjną działalność przemysłową i działalność turystyczną, jest mylący, gdyż w momencie przeniesienia stanowisk pracy z przemysłu do turystyki następuje także zmiana miejsca oddziaływania ze szkód powstałych na skutek produkcji na szkody konsumpcyjne, często w zasobach najbardziej wartościowych ekosystemów, które uwiadcniają się dopiero w dłuższej perspektywie czasowej²⁷. W praktyce konieczne jest uwzględnienie dwóch wymiarów zrównoważenia turystyki, a mianowicie:

- wewnętrznego, oznaczającego rozwój takich rodzajów (i form) turystyki i przy wykorzystaniu takich narzędzi, które w długim okresie przyniosą najbardziej korzystny bilans zysków i strat w sferze gospodarczej, społeczno-kulturowej i przyrodniczej. Oznacza to, że zrównoważenia wymaga sam proces rozwoju turystyki²⁸, mowa jest o ustaleniu rodzajów turystyki i respektowaniu zasad ich współistnienia w określonym środowisku (przykładowo, zagospodarowanie dla turystyki narciarskiej winno być tak wkomponowane w szeroko rozumiane środowisko, aby dodatkowo nie obniżało walorów dla uprawiania turystyki pieszej);
- zewnętrznego, oznaczającego zintegrowanie turystyki z rozwojem społeczno-gospodarczym obszaru i wybrania – po przeprowadzeniu rzetelnego rachunku

---

²⁶ E. Nawrocka, *Rozwój turystyki w świetle Agendy dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej*, referat przygotowany na: VII Międzynarodową Konferencję nt. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Organizator: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Szklarska Poręba 2009 (18-21 października).

²⁷ S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Warszawa 2008, s. 159.

²⁸ W procesie rozwoju największe obciążenia (40-60%) turystyki wynikają z transportu turystów z miejsc ich zamieszkania do miejsc recepcji, 20-30% wynika z aktywności sektora obsługi ruchu turystycznego w miejscu recepcji i 20-30% to obciążenia związane z aktywnością samych turystów. Szerzej w: J. Majewski, *Czy turystyka wiejska powinna być zrównoważona*, [w:] S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008, s. 194.

ekonomicznego i sozologicznego – właściwej ścieżki rozwoju opartej na podejściu zintegrowanym. Struktura i funkcje turystyki powinny wynikać z całości i przyczyniać się do budowania obszaru – wносить wkład w rozwój całego systemu.

Z punktu widzenia wdrażania zasad koncepcji do praktyki, ważnym problemem jest określenie chłonności naturalnej obszaru, do której powinna być dostosowywana pojemność urządzeń turystycznych. Często wyniki tych prac są szacunkowe i zróżnicowane w zależności od przyjętej metodyki jej obliczania. Powoduje to, iż planowanie przestrzenne opiera się na niejednoznacznych podstawach, co znacznie utrudnia zachowanie zasad zrównoważonego rozwoju turystyki. Innym problemem jest obiektywne zmierzenie rozwoju zrównoważonego turystyki²⁹. Nadal w literaturze trwa dyskusja na temat możliwości zrównoważenia turystyki, oceniania, mierzenia i jej monitorowania³⁰. Każde planowanie rozwoju pociągać powinno za sobą opracowanie odpowiednich wskaźników³¹. Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) zaproponowała grupę mierników do prowadzenia monitoringu rozwoju zrównoważonego turystyki. Są to:

- wskaźniki ostrzegawcze,
- wskaźniki zagrożenia ekologicznego,
- wskaźniki odniesienia i wskaźniki oddziaływania.

Ponadto, grupy wskaźników zostały podzielone przez UNWTO na poziom krajowy i lokalny³². Wskaźniki rozwoju zrównoważonego turystyki przedstawiła także Unia Europejska w *Action for More Sustainable European Tourism*, które związane są ze wskaźnikami proponowanymi przez EUROSTAT, UNWTO i *VISIT project*, a oparte na badaniach ankietowych odwiedzających i przedsiębiorców³³.

Liczne studia dokumentów planistycznych w Polsce pokazują, iż zagadnienie zrównoważonego rozwoju turystyki traktowane jest często deklaratywnie, ogólnikowo, bez określania narzędzi, wskaźników, norm i standardów, konkretnych rozwiązań i wskazania podmiotów odpowiedzialnych wraz z podziałem zadań w tym zakresie (oprócz wymaganych obecnie m.in. ocen oddziaływania na środowisko). Innym mankamentem tego systemu jest brak określenia efektywności działań i re-

---

²⁹ Próby pomiaru poziomu zrównoważonego rozwoju podjęli badacze turystyki, ale, jak dotąd, opracowane przez nich metodologie nie doczekały się szerszego zainteresowania i powszechnej akceptacji. Szerzej patrz: S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008, s. 163.

³⁰ Na podstawie literatury zagranicznej opracowali: J. Berbeka, K. Berbeka, *Instrumenty ograniczania antropopresji turystyki na region recepcyjny*, [w:] S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008, s. 143.

³¹ R.W. Butler jest zdania, że planowanie rozwoju turystyki zrównoważonej bez wskaźników nie ma sensu i skazane jest na niepowodzenie: R.W. Butler, *Sustainable Tourism – a State of the Art Review*, "Tourism Geographies" 1999, no 1, s. 16.

³² J. Majewski, B. Lane, wyd. cyt., s. 22-23.

³³ *Action for More Sustainable European Tourism*, Raport of the Tourism Sustainability Group, Brussels, February 2007, <http://eur-lex.europa.eu> (stan z 10.10.2010).

alności finansowej opracowań strategicznych³⁴. Można sądzić, iż w tych warunkach utrudniony jest także proces realizacji w praktyce zasad zrównoważonego rozwoju turystyki.

Niekorzystne skutki rozwoju turystyki obserwowane są obecnie w wielu miejscowościach. Interesujące rezultaty badań przedstawił A.P. Russo, który zidentyfikował, że rozwój turystyki w atrakcyjnych miastach oferujących dziedzictwo kulturowe np. w Wenecji, może powodować duże problemy społeczno-gospodarcze obszaru. W wyniku zagęszczenia ruchu turystycznego w centrach historycznych i wysokich cen następują zmiany w strukturze odwiedzających na rzecz wycieczkowiczów (inaczej – odwiedzających jednodniowych), których wydatki turystyczne są ograniczone w stosunku do przyjeżdżających na dłużej. Osoby odwiedzające Wenecję wybierają okoliczne miejscowości na miejsca recepcji turystycznej, co powoduje przejmowanie korzyści z rozwoju turystyki przez peryferyjne obszary, gdy tymczasem władze publiczne Wenecji muszą podwyższać podatki, poszukiwać subsydiów z budżetu centralnego czy innych źródeł w celu zwiększania puli środków finansowych na utrzymanie zabytków, oczyszczanie miasta i marketing. Negatywne skutki rozwoju turystyki w mieście powodują obniżanie konkurencyjności innych dziedzin lokalnej gospodarki, ponieważ zjawisko mnożnika turystycznego jest ograniczone. Wenecja ponosi wysokie koszty ruchu turystycznego w centrum, a korzyści z niego są znacznie mniejsze, odpływając do sąsiednich gmin, które stając się niejako *free-riders*, czerpią dochody z lokalizacji w pobliżu głównej destynacji turystycznej, przy dużo niższych kosztach. Zdaniem A.P. Russo peryferyjne lokalizacje będą kontynuować swoją strategię wykorzystywania położenia względem centralnej destynacji z bogactwem dziedzictwa kulturowego aż do momentu, kiedy centrum straci swoją atrakcyjność w wyniku zachodzących zmian³⁵. W praktyce istnieją możliwości przerwania tego „błędnego koła” w wyniku zastosowania albo modelu koncentracji, gdzie ruch turystyczny ograniczony jest do ścisłego historycznego centrum, a obszary peryferyjne danego miasta nie tracą swoich funkcji recepcyjnych – poprzez lokalizację zróżnicowanych jakościowo i cenowo obiektów noclegowych; albo modelu dyspersji (inaczej strefowania), w którym wykorzystuje się atrakcje zlokalizowane na terenie całego miasta. Można to osiągnąć dzięki zastosowaniu postępu techniczno-technologicznego³⁶, w tym technik multimedialnych, technik komputerowych, informatycznych, telekomunikacyjnych i fototechnik oraz nośników i urządzeń cyfrowych w kreowaniu atrakcji turystycznych. Powoduje to mniejszą presję na środowisko przyrodniczo-społeczne i kulturowe, a także obniża stopień zagęsz-

³⁴ Wniosek z analizy wyników badań przedstawionych w: S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008.

³⁵ Russo A.P., *A Re-foundation of the TALC for Heritage Cities*, [in:] R.W. Butler (ed.), *The tourism...*, s. 9-148.

³⁶ Umożliwia kreowanie „sztucznych” walorów turystycznych w postaci plaż tropikalnych czy stoków narciarskich pod dachem (np. „Tropical Island” pod Berlinem czy stok w Dubaju), na obszarach pozbawionych cennych walorów przyrodniczych czy kulturowych.

czenia i antropopresji ruchu turystycznego na centrum o charakterze historycznym czy przyrodniczym. Wymaga to jednak właściwego planowania przestrzennego, opracowania programów rozwoju, mających na celu większe zróżnicowanie oferty turystycznej obszaru i niwelowania asymetrii informacji odwiedzających poprzez intensywną, a także skuteczną promocję i informację turystyczną na temat nowych atrakcji.

Obecnie zrównoważony rozwój łączony jest z konkurencyjnością, co oznacza, że podstawą budowania przewagi konkurencyjnej na rynku jest rozwój zrównoważony turystyki na danym obszarze. Konkurencja na rynku turystycznym, z racji występowania procesu „przybliżania” poszczególnych przestrzeni w modelu decyzji turysty dotyczącego miejsca wypoczynku³⁷ i określonej „szybkości” podaży turystycznej (związanej z ograniczonością walorów turystycznych), przybiera charakter konkurencji pomiędzy obszarami, a w dalszej kolejności między przedsiębiorstwami. Złożoność tego procesu i wielka różnorodność zaangażowanych w nią podmiotów (m.in. zainteresowane strony wywodzą się ze wszystkich sektorów – publicznego, społecznego i prywatnego, a w tym ostatnim przeważają przedsiębiorstwa mikro-, małe i średnie), wymaga prowadzenia spójnej i skoordynowanej polityki turystycznej, której głównym podmiotem stają się władze publiczne. W ramach działalności jednostek samorządu terytorialnego możemy wskazać następujące zadania, metody i techniki, które mogą być wykorzystane w prowadzonej polityce turystycznej:

- techniki zarządzania odwiedzającymi – tworzenie stref, narzędzia polityki cenowej, ograniczenie ruchu kołowego, ograniczenie liczby odwiedzających w danym czasie i miejscu, alokacja przestrzenna turystów³⁸;
- uruchomienie wewnętrznego transferu idei, pomysłów, inicjatyw, konsultacji międzysektorowych (konsultacji społecznych z przedstawicielami wszystkich podmiotów zainteresowanych rozwojem turystyki);
- utworzenie bazy danych dotyczących *best practice*;
- planowanie przestrzenne z uwzględnieniem chłonności naturalnej obszaru i monitoring z wykorzystaniem mierników rozwoju turystyki;
- wdrażanie praktyk odpowiadających założeniom społecznej odpowiedzialności biznesu i władz publicznych.

Polityka turystyczna powinna mieć charakter wspierający konsolidację i kooperację (z punktu widzenia specyfiki rynku turystycznego wskazana jest kooperacja w tworzeniu wartości dodanej – nowego produktu turystycznego i konkurencja przy jej podziale, czyli w komercjalizacji produktu turystycznego). W tym ujęciu władze publiczne powinny koncentrować się na tworzeniu korzystnych warunków funk-

³⁷ Przedstawia on pewną sekwencję wyboru, np.: Morze Śródziemne – południowa Francja – Region Langwedocji – ośrodek *La Grande Motte*. Więcej w: T. De Haan, G. Ashworth, M. Stabler, *The Tourist Destination as Product: the Case of Languedoc*, [in:] G. Ashworth, B. Goodall (eds.), *Marketing Tourism Places*, Routledge, London – New York 1990, s. 165.

³⁸ M. Mowforth, I. Munt, *Tourism and sustainability: development, globalization and new tourism in the Third World*, Routledge, London 2009, s. 110.

cjonowania podmiotów gospodarczych, poprzez wsparcie finansowe, tworzenie systemu zachęt stymulujących rozwój zrównoważony turystyki, a ogólnie ujmując oferowanie podmiotom gospodarczym korzystnego środowiska dla innowacyjnej przedsiębiorczości³⁹. Budowanie czy wspieranie wspólnot, relacji współpracy pomiędzy różnymi typami aktorów lokalnych (podstawą rekomendacji jest specyfika produktu turystycznego), co w myśl wyników badań R. Camagni⁴⁰ przyczynia się do zdynamizowania innowacyjności, która obecnie jest jednym z najważniejszych czynników rozwoju, także w turystyce. Istotne jest wsparcie sektora MSP w postaci działań promocyjnych (udział w targach turystycznych, wydawnictwa turystyczne) koordynowanych ze szczebla gminy, powiatu czy województwa z uwagi na małe korzyści skali poszczególnych podmiotów prywatnych lub tworzenia instytucji wsparcia np. *Convention Bureau*.

4. Wnioski

Gospodarka turystyczna opiera się na wykorzystaniu zasobów przyrodniczych i społeczno-kulturowych i fakt ten wymusza konieczność wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju.

Przyjęcie koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki oznacza respektowanie zasad ekologizacji gospodarki turystycznej, niepodzielności systemu środowiska przyrodniczego, gospodarczego i społecznego, efektywności ekonomicznej tego rozwoju, partnerstwa, regionalizacji i społecznej odpowiedzialności podmiotów publicznych i prywatnych.

Z przedstawionych w artykule wyników badań literaturowych wynika ogólny wniosek, iż występują znaczne ograniczenia w realizacji zasad zrównoważonego rozwoju turystyki przedstawionych w drugiej części niniejszego artykułu. Doskonalenia w Polsce wymaga sfera monitoringu realizacji koncepcji strategicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rzetelnej i akceptowalnej procedury oceny wpływu rozwoju turystyki na szeroko rozumiane środowisko, system informacji o walorach kulturowych, przyrodniczych i społecznych, a także zbiór zachęt do podejmowania proekologicznej działalności gospodarczej w turystyce. Występuje także potrzeba ustalenia lokalnych atestów ekologicznych i propagowania ekoetykietowania usług turystycznych.

W polityce turystycznej władze publiczne powinny wykorzystywać zarówno metody aktywne, tzn. podejmować przedsięwzięcia mające na celu obniżenie stopnia zużycia obiektów materialnych i niematerialnych środowiska społecznego i przyrodniczego, jak i metody pasywne, polegające głównie na rewitalizacji i mo-

---

³⁹ Więcej na ten temat w: S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008, s. 737-761.

⁴⁰ Wyniki te autor przedstawił w: R. Camagni, *The concept of innovative milieu and its relevance for public policies*, "Papers in Regional Science" 1995, vol. 4, no. 74.

dernizacji istniejących obiektów, będących przedmiotem zainteresowania turystów, w celu wprowadzania zrównoważonego rozwoju turystyki na danym obszarze.

Podsumowując, turystyka nie może być panaceum na wszystkie problemy rozwoju społeczno-gospodarczego, jej koncepcje muszą być dostosowane do specyfiki miejsca recepcji turystycznej i jego poziomu wzrostu.

Literatura

- Action for More Sustainable European Tourism*, Raport of the Tourism Sustainability Group, Brussels, February 2007, <http://ec.europa.eu> (stan z 10.10.2010).
- Agenda 21 for Tourism and Travel Industry*, WTO, Madrid 1996.
- Alejski W., *Geneza i rozwój teorii turystyki*, „Folia Turistica” 1998, nr 4.
- Alejski W., *Turystyka*, Wyd. Albis, Kraków 1999.
- Berbeka J., Berbeka K., *Instrumenty ograniczania antropopresji turystyki na region recepcyjny*, [w:] S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008.
- Brdulak H., Gołębiowski T. (red.), *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa a relacje z interesariuszami*, Wyd. Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2005.
- Butler R.W., *Sustainable Tourism – a State of the Art Review*, „Tourism Geographies” 1999, no 1.
- Butler R.W. (ed.), *The tourism area life cycle*, vol. 1, Channel View Publication, Clevedon 2006.
- Camagni R., *The concept of innovative milieu and its relevance for public policies*, „Papers in Regional Science” 1995, vol. 4, no. 74.
- Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z. (red.), *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wyd. Cedetu.PL, Warszawa 2007.
- Derek M., *Od wioski rybackiej do turystycznej enklawy? Turystyka a rozwój lokalny na przykładzie Mikołajek*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 2.
- Drażkiewicz J., *Decentralizacja zarządzania państwem jako czynnik rozwoju turystyki*, „Problemy Turystyki” 2007, nr 1-4.
- Fiedor B. (red.), *Kierunki rozwoju współczesnej ekonomii*, skrypty AE we Wrocławiu, Wrocław 1992.
- Garścia E., *Więcej optymizmu*, „Aura” 2002, październik.
- Gołębski G. (red.), *Kompedium wiedzy o turystyce*, PWE, Poznań 2002.
- Gołębski G. (red.), *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.
- Gorzela G., *Trwałość i zmiana: historia, transformacja i przyszłość polskich regionów*, „Ekonomista” 2000, nr 4.
- Grosse T., *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 1.
- Haan T. De, Ashworth G., Stabler M., *The Tourist Destination as Product: the Case of Languedoc*, [in:] G. Ashworth, B. Goodall (eds.), *Marketing Tourism Places*, Routledge, London – New York 1990.
- Jasiński M., *Aspekty monokulturowe gospodarki turystycznej*, Zeszyty Naukowe nr 20 Kolegium Gospodarki Światowej SGH, Warszawa 2006.
- Kaczmarek G., *Turystyka panaceum na problemy społeczności lokalnych...?*, [w:] *Turystyka siłą napędową w działaniach na rzecz zwalczania skutków ubóstwa, tworzenia miejsc pracy i harmonii społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Pomorskiej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2003.
- Kowalczyk A., *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kurek W. (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

- Majewski J., *Czy turystyka wiejska powinna być zrównoważona*, [w:] S. Wodejko (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008.
- Majewski J., Lane B., *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*, Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa 2003.
- Makiela Z., *Przedsiębiorczość regionalna*, Difin, Warszawa 2008.
- Mała encyklopedia ekonomiczna*, PWE, Warszawa 1974.
- Mowforth M., Munt I., *Tourism and sustainability: development, globalization and new tourism in the Third World*, Routledge, London 2009.
- Nawrocka E., *Rozwój turystyki w świetle Agendy dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej*, referat przygotowany na: VII Międzynarodową Konferencję nt. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Organizator: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Szklarska Poręba 18-21 października 2009.
- Panasiuk A. (red.), *Ekonomika turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Pike A., Rodrigues-Pose A., Tomaney J., *Local and Regional Development*, Routledge, London-New York 2006.
- Prawo ochrony środowiska*. Dz.U. 2001 r. Nr 62, poz. 627.
- Russo A.P., *A Re-foundation of the TALC for Heritage Cities*, [in:] R.W. Butler (ed.), *The tourism area life cycle*, vol. 1, Channel View Publication, Clevedon 2006.
- Shackelford P., *Sustainable Tourism in the post Rio context: principles and programmes*, [in:] "World Conference on Sustainable Tourism", Lanzarote 1995.
- Shapley R., Telfer D.J., *Tourism and Development*, Channel View Publications, Clevedon 2002.
- Wodejko S. (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, Wyd. SGH, Warszawa 2008.
- Wojtyła A., *Polityka ekonomiczna a wzrost gospodarczy*, „Gospodarka Narodowa” 1995, nr 6.
- Zaręba D., *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Żemła M., *Wartość dla klienta w procesie kształtowania konkurencyjności obszaru recepcji turystycznej*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice 2009.

THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary: The objective of the hereby article is to present theories of tourism development and the practice of sustainable development implementation in this field. An additional utilitarian goal is to present recommendations for tourism policy. Tourism development concepts, in general, are not characterized by an autonomous nature, but find theoretical support in universal concepts of growth and socio-economic development, especially at regional and local level, while a detailed analysis of economic influence of tourism on local and regional development depends on the accepted theory. The results of literature studies illustrated in the article support the general conclusion that significant limitations occur in the implementation of sustainable tourism development principles presented in the second part of the hereby article.